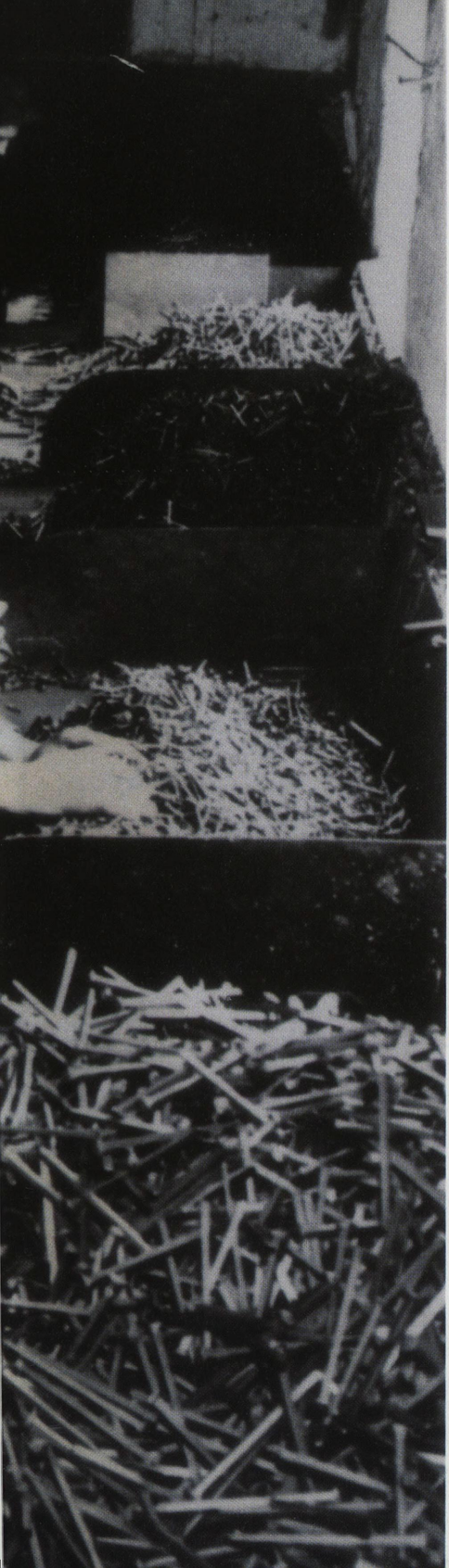

Nasjonal og lokal industrihistorie:

Flaskepeller og «kløpper»

Akerselva har helt siden «tidenes morgen» gitt grunnlag for virksomhet og produksjon. Elva var som skapt for den industrielle revolusjon. En veteran både i arbeidet med spiker og lokalhistorie forteller om sine første minner fra et langt arbeidsliv.

Harry Lagert er født i Myrerveien på Kjelsås i 1916. Han har hele sitt liv vært aktiv i lokalmiljøet, bl.a. som utøver og leder i Nydalens Skiklub. Han startet i 1979 det lokale historielaget. I 1995 ble han tildelt Oslo Byes Vels ærespris «Bypatrioten».

Til venstre: Gutter i konsentrert arbeid med sortering av spiker ca. 1930. Bildet er fra Sigerverkets Arkiv på Norsk Teknisk Museum og viser fra venstre Gunnar Halvorsen, Marius Skarkerud, John Johansen, en ukjent og Eilif Knudsen.

AV HARRY LAGERT

Vannkraften i Akerselva har i årenes løp fremskaffet mange arbeidsplasser. Allerede på 1300-tallet kan vi lese om kverner og møller, der kvernkallen snurret og korn ble malt. Fra «Kongens Mølle» ved Nedre Foss og opp mot Nydalen og Brekke strømmet kornbøndene til for å levere korn under oppsyn av kvernknurren.

På 1500-tallet var det særlig sagbrukerne som brukte Akerselva til kraftkilde. Utviklingen gikk fra oppgangssager til sirkelsagbladenes rasjonelle skjæremetode. Rundt bydelen Sagene lå brukene tett i tett, og trehusene vokste opp som «paddehatter». Trematerialene ble også brukt til kasser og tønner, møbler og finerplater, fra Lille Oue kvantum sag til Nygaard Sag og Brekkesaga.

I 1557 fikk Christian Munk i oppdrag av Christian III å sette i gang med fremstilling av jern ved Maridalsoset. Det ble bygd jernhytter og smijernshammer ved elvebredden. Engelskmannen William Lydall

FOTO: O.L. EIDEM

overtok driften i 1578. Siden var det i flere år Casper «Hammersmed» Kopmann på Brekke gård som hadde den daglige ledelse. Det hele ble nedlagt etter snaut 50 års drift.

INDUSTRIELL PRODUKSJON OG MED BESTEFAR I KRANA

Det skulle gå 250 år før jernet igjen kom i fokus ved Akerselvas øvre stryk kjent under navnet Dynjande. 1. juli 1854 kjøpte kjøpmann I.W. Schmelck et jordstykke med vannfall av Kjelsås gård. Bedriften tok navnet Kjelsås Brug, og det ble produsert ståltråd.

Da Schmelck døde, solgte hans enkefrue bruket til O. Mustad & Søn. Mustad flyttet produksjonen av hesteskosøm fra Lysaker over til Kjelsås. Bedriften produserte også den såkalte varmsmidde spiker og skobespar. Tre vertikale turbiner på 50 hestekrefter hver drev på denne tiden valseverk, spikerklipperi, verksted og sag. Det var i nærheten av dette spennende arbeidermiljøet jeg ble født i Orholt i Myrerveien i 1916.

Omkring 1920 ble det bygd et jernbanespor fra Kjelsås stasjon til Mustadområdet, der det var en vognvekt og en elektrisk 3-tonns løpekran. Krana var forsynt med en stor magnet som løftet skrapjernet og førte det inn på smelteovnen. Da min bestefar, Hjalmar Hermansen, på denne tiden var valseformann på Mustad, fikk jeg iblant sitte oppe i styrehuset på magnetkrana.

FØRSTE LØNNING OG BURSDAGSGAVE TIL MOR

På denne tiden flyttet min familie inn i det gamle Kjelsås bedehus inne på fabrikkområdet. Bedehussalen

Artikkelen er en bearbeidet utgave av tidligere publisert versjon i medlemsbladet til Historielaget Grefsen-Kjelsås-Nydalen «På jakt og vakt».

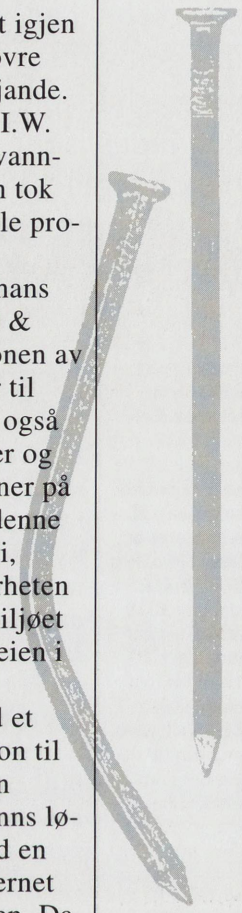

ble ryddet og omgjort til to såkalte arbeiderleiligheter. Vi bodde i den ene. Sidesporet gikk mellom vår bolig og Jensveensgården, og som fireåring var jeg delvis med i anleggsarbeidet. Det vil si at jeg satt på tomtralla den ene veien og gikk ved siden av den lastede «boggien» den andre veien. For dette arbeidet mottok jeg min første lønning. På lønningsdagen sto jeg på tærne foran luka i formannsbua og mottok klingende mynt i en pose der det sto: Harry Lagert Solli, kr. 1,27.

Etter hvert som jeg ble eldre oppdaget jeg også andre måter å tjene penger på. I skrapjernhaugen fant jeg messing- og kobberdeler, som sammen med filler og flasker ble solgt til oppkjøperen som dro rundt med ei håndkjerre. Særlig når ølkjøreren kom til Jensveengården på lønningsdager ble det en del tomflasker ut av det.

Det med å tjene penger var viktig. Da kunne man kjøpe seg en knekk eller en 2-øres karamell hos Walstad'n i Kjelsås landhandleri. En midtsommerdag, på min mors fødselsdag, hadde jeg en skinnende femtiøring i lomma. Med den gikk jeg til «høkern» for å kjøpe bursdagpresang. På øverste hylle lå det store rugkaker. Jeg tenkte at det måtte være en brukbar mors-presang. For, som jeg kan minnes, rugkake med sirup på var det beste jeg visste –.

FRA SKOLEBENKEN TIL SPIGERVERKET

I min folkeskoletid på Kjelsås, Tåsen, Skui og Grefsen ble fritiden mest brukt til fotballsparking og skihopping. Ti år gammel flyttet jeg hjemmefra og bodde 2 år på Wøyen guttehjem. Grunnen var at mor og far ble skilt – far dro til Amerika, og

OSLO BYMUSEUM

mor ble alenemor. Det var hardt for en arbeiderkvinne i 1920-årene. På Wøyen hadde jeg det bra. I alt var det 80 gutter der, fordelt på 4 avdelinger. Hver avdeling hadde sin sovesal med 20 gutter. Vi guttene måtte være med på luking og høsting, trappevask og potetskrelling. For dette arbeid hadde vi kost og losji –.

Mor ble gift på nytt, og da jeg flyttet hjem igjen til Nydalen i 1928, fant jeg ut at det var litt av hvert å tjene penger på. I «Aksjen» – Nydalens Samvirkelag – var jeg rydde- og visergutt. For Nydalens bakeri solgte jeg 2-øreskaker fra en flettet kurv, med salgsområde helt nede på Bjølsen. Jeg solgte blomsterbuketter for 25 øre stykke for Nydalens Gartneri, og bananer på Nydalens torv for min onkel, som drev grossistforretning i Torvgata. Det ble noen kroner ut av det, som først og fremst ble brukt til kinobesøk på Soria, Svettern og Bulla.

Mustadgårdene og Brekke gård omkring 1900. Området så omtrent slik ut også da artikkelforfatteren bodde her i 1921. I bakgrunnen skimtes Akerselva med Brekkesaga og Brekke gård. I forgrunnen «Mustadområdet» hvor Norsk Teknisk Museum nå ligger.

Men så, i 1930, 900 år etter slaget på Stiklestad, var jeg fri fra Grefsen «slaveri» som vi veslevoksent kalte skolen vår. Etter et par ferieuker på Glendestrand begynte jeg på Christiania Spigerverk i august, ennå ikke fylt 14 år. Min første ordentlige arbeidsplass var i spikerklipperiet.

Spikerfabrikken ble anlagt i 1853 av «Jernkansleren» Oluf Onsum for produksjon av kaldklippet spiker og smigods for skipsindustrien. Da jeg trådte inn i produksjonshallen med mine barnesko (trebunner), var «verket» i full gang med den varmsmidde spikeren. I 1930 rommet hallen 42 spikermaskiner som sto i fire rader. På hver side roterte drivaksler, som med remmer på kryss og langs overførte kraften til de enkelte maskiner. Når en rem «hoppet av», var det enkelte kløppere som hektet den på under fart. Er det rart at det skjedde ulykker?

Men remdriften var ikke det enes-

te faremomentet på en slik arbeidsplass. Ikke alle hjul og aksler var skjermet. Særlig måtte man passe på når ungene kom med matspann til far sin. Også lappene som lå strødd utover gulvet var til å snuble i, og ut av varmeovnene kunne det slå ild og røyk.

Det var nemlig slik at lappene, som var klippet opp av flattjern, passende spikerens lengde fra 2 til 10 tommer, ble lagt inn i ovnene til gløding. Fra ovnen ble lappene ført til spikermaskinen, som stanset ut den varmsmidde med hode og spiss.

Spikermaskinene ble smurt med forskjellig slags tranolje og noe de kalte for «crudeolje», en seig, klissen masse. Det var særlig stanseknivene som ikke måtte gå tørre. Men aksler og foringer måtte heller ikke bli for varme. Det hendte at spikerklipperen pisset på maskindelene. Man kan si han utførte to gjerninger i en smekk –.

FRA KLIPPERI TIL PAKKERI

Som man skjønner, det luktet av både det ene og det andre. Her var det varme og trekk, sot og støv og støy. Det var ikke bare moro for en tenåring å ligge på knea på jordgulvet og rake glødende spiker og vrak opp på jernbrettet. Et slikt brett fullt med spiker kunne veie bort imot femti kilo. Også hjelpeguttene måtte ta et tak når det hele skulle løftes opp på tralla som ble trillet inn til gutta i spikerpakkeriet.

I den varme «Lofotlukta» hendte det at noen besvimte. Klipperiet kunne være nokså nedsotet, slik at det kom lite lys fra lampekupler og vinduer. Det sto vannbøtter bortover som man kunne drikke av når svetten silte som verst. Nei, spikerklipperiet var langt fra noen attraktiv arbeidsplass. Utrolig at enkelte klippere trivdes og holdt ut i årevis.

Jeg holdt ut bare noen uker, så ble jeg flyttet over til spikerpakkeriet, der jeg fikk en arbeidsbenk sammen med 5-6 andre unggutter. Vi hadde hver vår stålplate-kledde «bås» der spiker og vrak ble lempet oppi. Og så var det å sortere og legge den brukbare spikeren pent i trekasser eller tønner. Det hendte at spikeren var blåvarm og hadde skarpe grader. Fingertuppene ble såre den første tiden, og vi garderte oss med tjæreplaster. Træl bedret også det hele etter hvert, men jeg glemmer ikke så lett hvordan det svei når vi etter endt arbeidstid vasket oss med grønnsåpe og sagflis. Vi tørket oss med et felles striehåndklede.

Det fortelles at da Jacob Blegevolden i siste halvdel av forrige århundre engasjerte unggutter til å pakke spiker på «Verket», tjente han penger nok til å kjøpe Lillo gård. Han hadde nok andre inntekter også, den arbeidsomme Jacob –. Blegevolden er forøvrig det betegnende navn på en av vaskeplassene langs Akerselvas bredder.

I pakkeriet hadde vi akkord. Om vi sto på riktig hardt, kunne vi tjene mellom 25 og 30 kroner uka, som besto av 48 timer.

AKKORDREKORD PÅ REDSKAPSFABRIKKEN NORGE

Jeg husker ikke hvorfor jeg «avanserte» til redskapsfabrikken Norge, som var en driftig og innbringende avdeling på Spigerverket. Det kan ha hatt noe med lønn og arbeidsforhold å gjøre. Jeg fikk i alle fall jobb på skafteverkstedet. Her laget man de såkalte D-skaftene, oppkalt etter fasongen på håndtaket. På et transportbånd ble løvtreemnet fraktet fra

Familien Solli på Korsvoll i 1926. Mor Nelly med barna Harry (som kom på guttehjem det året bildet ble tatt), Ragnhild og Else.

snekkerverkstedet opp til skafteverkstedet, der emnene ble dreid og frest. Min oppgave var å fullføre fasingen med en tollekniv. Jeg spikket unna så flisene føyk og satte akkordrekord med en ukelønn på 51 kroner!

Til denne lønna knytter det seg en liten historie. Det var jo vanlig at man betalte for seg hjemme den gang. Den stolte «skaftespikker» leverte 50 kroner for kost og losji og beholdt en krone selv. Da jeg sammen med kameratene mine skulle på Soria Moria kino lørdagskvelden, spurte jeg mor om jeg ikke kunne få med en «femmer». Jeg ville imponere de andre gutta, men jeg lovet mor at hun skulle få igjen fire kroner da jeg kom tilbake. Og det fikk hun.

STORSTREIK OG NYE UTFORDRINGER

Jo, det var en kort, men innholdsrik læretid jeg hadde på Christiania Spigerverk. I 1931 fikk vi nemlig den legendariske storstreika. Maskinene ble stanset og portene stengt, og vi måtte klare oss med tilskudd fra fagforeninga. Det ble harde måneder for mange, men jeg må vel tilstå at en fjortenåring hadde mye annet å bruke tiden til.

Likevel, da jeg fikk beskjed om at jeg var kommet inn på Oslo fag- og forskole i Elvebakken, satset jeg med godt mot på nye utfordringer i arbeidslivet. Men tilbake til Spigerverket kom jeg bare som «kunde», med oppdrag i verktøyproduksjon og annet fra eget verksted som jeg drev sammen med min kompanjong resten av mitt yrkesaktive liv. ■